

Historie záchrany rodiny Krupových (v přehledu případ 9).

Podle vyprávění zachráněných manželů Krupových při jejich návštěvě své zachránkyně v ČR dne 22.10.2001.

Naše rodiny žily před válkou ve Varkovičích. Můj otec **Avrum**, stejně jako jeho bratr **Icik Krup** živil svou rodinu tak, že u volyňských Čechů, kteří vlastně na Volyni ovocnářství zavedli, najímal zahrady (až na tři roky dopředu), ovoce na svůj náklad česal a skladoval a pak prodával v okolních městech nebo ho dopravoval do Katovic, Varšavy a jiných polských měst svým obchodním partnerům. Dopravu ovoce na tržiště a do železničních vagónů smluvně zajišťovali povozníci, ponějvíce Ukrajinci. Otec měl v pronájmu každý rok 100 až 150 zahrad. Měl proto mnoho dobrých známých zejména mezi Čechy. Významným partnerem byl Stanislav Zumr z Dembrovky, s kterým míval otec navíc smlouvu o sušení ovoce na křížaly. Zumroví, jako mnoho volyňských Čechů, měli sušírnu chmele, ve které se po malé úpravě mohlo také sušit ovoce. Pro skladování ovoce jsme měli pod našim domem veliký sklep, do nějž se vešlo snad několik vagónů. Ten při zachraňování rodičů sehrál důležitou úlohu.

V září 1942 jsem se náhodně sešel se Stanislavem Zumrem z Dembrovky, který mi nabídl, abychom k němu šli pracovat. V této době ghetto ještě hlídala židovská policie, která mnohým pomohla a také nám, tj. mně **Mordechaji Krupovi** (*1919), moji ženě **Hannah** (*1921). Pracovali jsme u St. Zumra hlavně při výmlatu obilí ale pouze dva týdny. Hospodář jel s nemocnou manželkou do Varkovič k lékaři a přivezl zprávu, že Němci vyvádí Židy z ghetta a za městem je střílejí. Museli jsme od Zumrových odejít, protože nás všichni znali a věděli, kdo jsme. Šel jsem k dalšímu známému na Dembrovce číslo domu 15, k Josefu Samcovi, (v ČSR bydlel v obci Čechyně č.52 na Vyškovsku a v letech 1949 až asi 1953 jsme si vyměnili několik dopisů) a požádal o radu a pomoc. „Pojďte se mnou do lesa, já vám ukážu vhodné místo“ řekl. Vzal s sebou lopatu a přivedl nás v Žornovském lese k nějaké noře a se slovy „nevím jestli je tam liška nebo jezevec, ale zde by to bylo vhodné“ nás opustil. S jezevcem nebo liškou jsem bojovat o místo nechtěl, tak jsme zkoušeli jiné možnosti.

Když jsme ještě pracovali u St. Zumra přišel k němu nějaký Ukrajinec (po jeho odchodu nám řekli, že to je baptista) a řekl mi „to není pro vás vhodné místo“ a na moji otázku „kde je pro nás vhodné místo“ odpověděl „u partyzánů - přijďte ke mně, já vás k nim zavedu“ a uvedl své jméno a název ukrajinské vesnice Satyjov, která byla od Dembrovky vzdálená asi 10 km. Nyní jsme se tam v noci vypravili, vesnici našli, místní občan nám ukázal kde onen „štunda“, jak se baptistům běžně na Volyni říkalo, bydlí. Zabouchali jsme, vyšel ven, poznali jsme ho, připomenuli mu náš rozhovor o partyzánech, ale on řekl „o ničem takovým jsme nehovořili, neznám vás, běžte pryč“.

Nad ránem jsme se vrátili k „liščí“ noře. Byli jsme velmi zesláblí, protože jsme již dva nebo tři dny nic nejedli. Rozhodl jsem se, abychom se přiblížili k sousední obci Martinovce, kterou jsem dobře znal. Zašli jsme do malého lesíka blízko

martinovského hřbitova a z jeho okraje jsme pozorovali usedlost Ukrajince Kovalčuka, která stála osamocená na cestě z Hrušvice České do Martinovky jako první. Kovalčukovi byli také známi mého otce a přijali nás s Hannah výborně. Dali nám najíst, uložili nás ve světnici do postele a takto jsme u nich prožili asi týden.

Kovalčukovi měli dva syny. Jeden z nich nejdříve projednal a pak nás nasměroval do obce Ulbárov ke svoji tetě. U ni jsme se skrývali na půdě až do 31. prosince 1942. Datum si dobře pamatujeme, protože hospodyně odešla na velikou silvestrovskou veselici, na niž byl také vysoký funkcionář ukrajinské policie v Dubně, kterým byl v té době Kovalčukův bratr. Někdo mu na této veselici řekl, že na půdě domku tety mladého Kovalčuka se skrývají Židé. Problém vyřešil jednoduše. Šel v doprovodu ještě někoho se na půdu podívat. Při příchodu k domu mluvil a nadával tak hlasitě, že jsme se nejen probudili, ale i dovítbili o co jde a stačili jsme se trochu lip zamaskovat. Vstoupil na poslední schod, opsal kuželem světla z baterky na půdě kruh a prohlásil, že tam nikdo není.

Ihned v noci jsme odešli do sousední Omelanštiny a ukryli se ve stodole nějakého Čecha. Ráno jsem skulinami mezi prkny viděl, že na okraji blízkého lesa se občas mihne nějaká postava. Bez pochyby to byli Židé. Šel jsem s nimi pohovořit. Měli v lese vykopaný úkryt, bylo jich kolem 20 osob a objevil jsem mezi nimi svého bratrance, který mi řekl, že moji rodiče unikli z ghetta.

Způsob, jak se rodiče z ghetta dostali, zasluhuje zvláštní zmínku. Na začátku mého vyprávění již bylo řečeno, že pod našim domem jsme měli veliký sklep pro dlouhodobější skladování ovoce. Jeho půdorys měl tvar písmene L. Naštěstí nás z našeho domu nevystěhovali a proto jsme s tatínkem na konci delšího ramene postavili zeď a z druhého ramene tak vzniklého sklepního prostoru jsme udělali podzemní výstup, který byl již mimo obrys zástavby domu a byl dobře zamaskovaný. Tento úkryt jsme všestranně vybavili tak, aby se v něm dalo přežít i několik týdnů. Když začali Němci Židy z ghetta vyvážet a vraždit, rodiče se do krytu uchýlili a vydrželi v něm asi 12 dnů, až do úplné likvidace obyvatel ghetta. Pak odešli. Dávno předtím otec provedl ještě jedno předvídaté opatření. Dobrému člověku, ruskému lékaři, předal různé cenné předměty, aby je vydal a případně pomohl zpeněžit tomu, kdo se prokáže dohodnutým znamením. Lékař skutečně takto pomohl v nouzi i naši rodině.

Nyní jsme šli rodiče v noci hledat. Předpokládal jsem, že o nich mohou vědět tatínkovi obchodní přátelé na Dembrovce: Josef Samec, Karel Václavík, nebo Stanislav Zumr. U Samců byla návštěva a tak jsme dovnitř domu nemohli a proto jsme se usadili v hlubokém krechtu na brambory. Po ránu jsme s hrůzou pozorovali, že nejdříve do krechtu spadl prázdný koš na brambory, pak se objevily ženské nohy a nakonec celé děvče, které při pohledu na nás začalo křičet „čerti, čerti“. Podařilo se nám je uklidnit a řekli jsme mu kdo jsme. Zanedlouho přišla hospodyně a přinesla nám snídani. O mých rodičích Samcovi nevěděli. Našli jsme je u Stanislava Zumra, ale rozhodli jsme se skrývat odděleně.

Po odchodu od Kovalčukovy tety z Ulbárova jsme se s Hannah a mojí sestrou Rachel skrývali po stodolách v Dembrovce. V únoru 1943 jsme se domluvili s Václavem Skalským (*22.3.1886, †7.8.1953) a jeho ženou Annou (20.4.1890, †28.4.1975), kteří nás ukryli ve své stodole a stravovali po dobu několika týdnů. Dlouho se skrývat v jednom místě bylo nebezpečné. Domluvil jsem se proto s Vladislavem Barfajtem, který bydlel naproti, a ti nás ve své stodole přechovávali a stravovali asi dva týdny, potom jsme šli do stodoly, která byla naproti hospodě St. Dragouna (asi patřila Vladislavu Firstovi nebo Josefu Zumrovi) a v ní jsme byli nějaký den. V této době se od nás oddělila moje sestra Rachel, kterou tatínek nasměroval ke svému dalšímu dobrému známému Václavu Vaňkovi v Hrabíně.

Záchrana Rachel Krup, sestry Mordechaje Krupa

Rodina Václava **Vaňka** (*20.4.1911 Hrabina, † 19.6.1982 Žatec), manželka Libuše roz. Malá (*20.8.1910 Hrušvice, †14.6.1998 Žatec), dcera Emilie (*1934 Hrabina, provdaná **Jahodová**, Žatec), přijali Rachel (*1922) velmi dobře. Nikdo ji zde neznal, na Židovku nebyla podobná, takže společně rozhodli, že se nebude skrývat, ale vydávat za ukrajinskou služebnou. Ukrajinský jazyk znala perfektně, takže nebudila podezření. Pracovala v domácnosti a na poli. Občas se vydala na Dembrovku a vypomohla bratru a švagrové s jídlem. Takto prožila v Hrabyni od února 1943 až do osvobození v únoru 1944. V Hrabyni se zachránilo pravděpodobně více Židů, jak lze soudit z této příhody. V pozdním podzimu 1943 pásla Rachel na oziminách krávy a svoje stádečko tam páslo další, jí známé, děvče. Obě trpěly zimou a nepohodou a naříkaly si, ukrajinsky, na svůj úděl mrznoucích pasaček. Při tom jedné z nich vyklouzl bezděčně typický židovský povzdech. Oboustranný údiv, poznání, že jsou obě Židovky a od této doby spolu kamarádily víc. Dcera Vaňkových, Emilka, při besedě s autorem této kapitoly vzpomínala, že nějaké „ukrajinské“ děvče často zaklepáním na okno zvalo Rachel na procházku.

Po odchodu Rachel jsme s Hannah museli i nadále střídat úkryty. Věděl jsem, že jeden z dembrovských hospodářů oženil syna do nějaké vzdálenější obce a že synovi dal kus pole proti své usedlosti a na něm stodolu. Předpokládal jsem, že do této stodoly syn přijíždí zřídka a proto jsme se do ní nastěhovali. Jednou v noci jsme uslyšeli, že do stodoly přišli nějakí lidé a šeptem se mezi sebou dorozumívali. Byl to varkovský Žid Segal s manželkou a asi dvacetiletým synem. Segal před válkou objížděl vesnice a prodával látky. Potichu jsem je oslovil, aby se nevylekali a dohodli jsme se na „rozdělení sfér vlivu“, tudíž, že oni se ukryjí v druhé půlce stodoly. Za nějaký den přijel do stodoly hospodář s manželkou a dvěma malými dětmi. Rodiče vidlemi nakládali slámu na vůz a děti ve slámě skotačily. Trnuli jsme, kdy nás některý z nich píchne, nebo děti odhalí. Přijeli celkem asi třikrát. Když přijeli naposled a brali slámu ze strany Segalových, manželka Segala to nervově nevydržela a s pláčem a křikem vyběhla ze slámy. Hospodář neřekl nic a odešel. Za chvíli přišel jeho otec a křičel „sakramenští Židi, vy komunisti, co tady děláte“. Vylezli jsme ze slámy i my oba s manželkou a on

dodal „a ještě si sem přivedl milenkou, ihned běžte odsud“ Odpověděl jsem mu „odejdeme, ale až večer“ a skutečně jsme odešli. To byl již červenec 1943 a proto jsme se mohli ukrýt na poli ve vysokém žitě.

Tak jsme přečkali léto, ale zimu a jaro pouze ve stodolách, ke snědku jsme něco dostali, ale stávalo se, že jsme se živili jen bramborami, které jsem vytáhal tajně z pařáku, v němž se vařily pro prasata a občas na celý den, ba i na tři dny, jak dodala paní Hannah, jsme měli k jídlu jediný brambor.

Zde poněkud odbočím. Moje sestra Rachel utekla z ghetta ve Varkovičích spolu se sestrou moji ženy. Někde se jedna druhé ztratily. Rachel nějaký čas byla s námi a, jak píše jinde, se zachránila u Vaňkových v Hrabíně. Sestra moji ženy, protože také nevypadala jako Židovka chodila i mezi Ukrajinci a někde v Omelanštině se připojila ke skupince, v níž byl také jeden kožešník z Varkovič. V ghettu tento kožešník bydlel v domě mého strýce Icika (otec mého bratrance Jakova Krupa, který se zachránil u Holštajnových na Moldavě). Před válkou kožešník shromažďoval zlaté carské pětirublovky pjaťorky - pětky a našetřil jich plnou kameninovou nádobu, ukrajinsky zvanou „hladyžka“. Před svým útekem z ghetta tento nashromážděný poklad zakopal. Nyní přesvědčil dva či tři spolutrpitele, aby společně odešli do Varkovič, poklad vykopali a přinesli. To se jim podařilo, avšak kožešníka brzy nato někdo zavraždil, členové této skupiny si zlato rozdělili a rozešli se. Sestra mé ženy dostala také pět nebo šest pěttek (*hodnota pětky byla v předválečném Polsku asi 25 Zł, tj. kolem 125 Kčs*) a rozhodla se nás vyhledat. Podařilo se jí to a nějakou pětku jsme od ní dostali.

Na okraji Martinovky směrem k Dembrowce jsem dohodl s českou vdovou, že nám za jednu pětku napeče chleba. V dohodnutý den jsme s manželkou chléb převzali a každý s pytlíkem na zádech jsme šli, já o dost napřed, ona hodně za mnou, směrem k Dembrowce. Najednou jsem uviděl, že proti mně jede povoz a na něm několik mladých mužů, nepochybně banderovců. Manželka, nezpozorovaná, uskočila z cesty do obilí, ale já jsem byl příliš blízko a kdybych uhnul, určitě by po mně stříleli. V mžiku jsem se rozhodl riskovat. Narazil jsem si čepici hlouběji do čela a šel povozu směle vstříc. Čekal jsem to nejhorší, ale místo toho se mne jen kočí zeptal „kudy se jede do Hrušvice“. Lhostejně jsem ukázal rukou směr, něco řekl a byl jsem zachráněn.

Večer po této příhodě jsem šel na Dembrovku a když jsem míjel stodolu St. Zumra zaslechl jsem, že v ní někdo sténá. Byl to další obchodník s látkami z Varkovič, který umíral a jeho manželka s asi devítiletým synkem byla naprosto bezradná. Předtím šel otec opatřit nějakou stravu a Ukrajinci ho chytli a nemilosrdně zbili, zlomili mu ruku, polámali žebra. Přinesl jsem nešťastné rodině chléb a dokonce trochu mléka a po několika nocích jsem jim nosil stravu. Zraněný se uzdravil, po válce se jim narodila ještě dcera, která se svým bratrem dosud v Izraeli žije.

To již bylo pomalu po žních a na poli nebylo možno se skrýt. Odešli jsme do lesa mezi Dembrovkou a státní silnicí a tam jsme se usadili spolu se Segalovými.

U Čechů jsme si opatřili pilu, sekeru, lopatu a další nářadí potřebné ke stavbě pořádné zemljanky. Dokud bylo léto a podzim jedli jsme co příroda dala a spali v lese, ale nikoliv v bunkru, ten byl jako záložní úkryt.

Mojí rodiče se ukryvali u známého Čecha v Hrabíně, věděli kde jsme a rozhodli se nás navštívit. Tuto noc, kdy k nám přišli, do lesa vtrhli banderovci a po utíkajících Židech zběsile stříleli. Kolem mne hvízдалy střely, ale naštěstí mne ani Hannah nezasáhly. Utíkali jsme každý jiným směrem. Přiběhl jsem až na Dembrovku k Samcově stodole a najednou vidím, že se ke mně přibližuje moje manželka. Když se vše uklidnilo, šli jsme se spolu do lesa podívat a našli jsme tři zavražděné: oba moje rodiče a sestru moji manželky. Segalovi byli ukryti poněkud hlouběji v lese, banderovci po nich nestříleli a tak zůstali naživu. Již bylo nad ránem, museli jsme zmizet a tak jsme mrtvé nepochovali. Za rozbřesku jsme došli k usedlosti St. Zumra, kde na půdičce nad prasečími chlívky se zachraňovalo několik známých Židů. Požádali jsme je o pomoc. Asi za půl hodiny přinesl St. Zumr snídani a skrývaným řekl „slyšeli jste střelbu, to zavraždili Motla a Hannah“ a byl překvapen, když nás zde viděl. Následující noc jsme šli opět do lesa s úmyslem pochovat mrtvé. Jejich těla jsme nenašli, asi je někdo přes den zakopal.

Druhý den jsem šel Skalské opět požádat o pomoc. Živili nás a schovávali ve stodole asi dva týdny. Navštívila nás zde moje sestra Rachel a spolu s ní jsme šli do osady Hrabina, kde nás ve své stodole ukryli a živili manželé Jan (*1919, †1973) a Anna (*1922, †1977) Šťastných. Skrývali nás od konce září 1943 do začátku února 1944.

Dříve než Rudá armáda na začátku února 1944 osvobodila obec Hrušvici a okolí, zažili jsme další příhodu. J. Šťastný znal dva sovětské vojáky, kteří utekli z německého zajetí a pobývali v okolí Hrabiny. Navrhl nám, abychom se s nimi spojili. Trochu jsem váhal a rozmýšlel, ale nakonec jsem návrh přijal. Byli jsme s nimi ve stodole dva dny a noc a celou tu dobu jsme si hlavně povídali. Najednou jsme zpozorovali, že z ustupující kolony německých nacistických vojsk se oddělily dva vozy s vojáky a zajely ke Šťastným na dvůr. Řekli jsme si, že je načase ze stodoly zadními vraty ihned zmizet směrem k lesu, který dosahoval až k vesnici Ulbárov.

Když jsme s Hannah ušli kus cesty, potkali jsme nějakého Ukrajince a mezi nim a mnou proběhl asi tento rozhovor. „Co jste zač“ ptal se nás. „Židé“, zněla odpověď. Otevřel údivem ústa a vyrazil ze sebe „máte nějaké doklady“? „Na jakého čerta bychom nějaké doklady potřebovali“ uslyšel moji drzou odpověď, ovšem současně s obavami pozoroval moji pravou ruku v kapse, která se vydouvala tak, že byl přesvědčen, že v ruce svírám pistoli. Ihned se dal na ústup a my jsme spěchali k okraji lesa, kde nás čekalo nemilé překvapení v podobě hlavní dvou pistolí, trčících po stranách kmenů mohutných stromů a mířící na nás. Než jsme stačili zvednout ruce nebo jinak reagovat na toto překvapení, vystoupili oba střelci. Byli to oba naši sovětské známí, kteří byli připraveni na Ukrajince střílet, kdyby nám chtěl ubližovat a vzápětí si vůči nám dovolili tento malý žert.

Nocovali jsme všichni společně v nějaké stodole v Ulbárově a najednou v noci slyšíme mohutné „uráá“, ale ve směru od Dubna, což znamenalo z opačné strany než se čekalo.

Po osvobození jsme šli s Hannah do města Rovna, kde se již organizovala pomoc zachráněným Židům. Hannah zůstala pracovat v této organizaci a já jsem po rekonvalescenci nastoupil do Rudé armády. Sloužil jsem v Bělorusku, do frontové jednotky jsem již zařazen nebyl. Brzy po válce jsem demobilizoval a požádal o emigraci do Polska. Do této doby jsme s Hannah udržovali písemný styk.

Také v Polsku působila poloilegální židovská organizace Briga, která všemožně pomáhala zachráněným Židům, včetně organizování odjezdu do Izraele. Nejdříve jsem ale musel vyhledat Hannah, protože jsme oba změnili adresy a nové adresy jsme předem neznali. I v těchto případech Briga pomáhala a tak jsem podle nepřesných údajů hledal ženu v místech soustředění zachráněných Židů v Polsku, na Slovensku, v Maďarsku, Rumunsku a Jugoslávii, ale nenašel. Předem jsme se s Hannah dohodli, že si společný život uspořádáme v Izraeli. Britové ovšem emigraci do Izraele nepřáli a různými formami ji bránili a proto jen z některých států byla emigrace do naší budoucí vlasti možná, ovšem jen ilegálně či poloilegálně.

V Jugoslávii mi Briga nabídla, abych byl vedoucím skupiny asi 150 Židů, které bylo třeba přepravit do Itálie, z níž emigrace, i když s překážkami, byla možná. Souhlasil jsem a jeli jsme osobním vlakem. Najednou se ve vagónu objevili dva důstojníci v nějakých sovětských uniformách a rusky se ptali po vedoucím skupiny. Báł jsem se přihlásit, protože jsem očekával nepřijemnosti. Asi po třetí výzvě do mne soused na lavici šťouchl a naznačil, že není zbytí. Když jsem se přihlásil, vzali mne důstojníci mezi sebe, jeden vzadu, druhý vpředu a vedli směrem do sousedního vagónu. Byla ve mně, věru, velmi malá dušička! Zastavili jsme se mezi vagóny tak, že jsem stál na plošince spojující vagóny a důstojníci zůstali na svých místech: přede mnou a za mnou. Dušička byla ještě menší, potil jsem se strachy, ale jen do chvíle, kdy na mne jeden z nich jidiš promluvil: „nikomu to neříkejte, ale naším úkolem je, abyste se bezpečně dostali do Itálie“. Moje překvapení a radost neznala mezí, ale po návratu mezi naše cestující jsem se tvářil neutrálně.

V Itálii jsme se s Hannah našli, ale na emigraci do Izraele jsme museli čekat až do roku 1948. Několikrát jsme podle daných pokynů seděli na břehu moře a čekali na loď, která však nepřišla. V Itálii, v prostoru Brindisi (výběžek, nejdále na jihovýchodě Itálie) se nám narodila dcera Tzipi¹). Vezli jsme si ji do Izraele jako osmiměsíční batole. Druhá dcera se nám narodila po několika letech v Izraeli.

Po svých zachráncích, zejména Zumrových, Skalských, Samcových z Dembrovky a Šťastných, Vaňkových z Hrabiny jsme pátrali. V padesátých letech jsme si vyměnili několik dopisů se Skalskými v Rusíně na Krnovsku, se

Samcovými v Čechyni na Vyškovsku, ale po našem přestěhování v Izraeli jsme spojení ztratili. Navštívit je bylo obtížné, ne-li nemožné.

V roce 1996 jsem zajel na Volyň, do kdysi české vesnice Dembrovka, kde v této době ještě žila manželka Stanislava Zumra, protože do ČSR v roce 1947 nereemigrovala. Stanislav Zumr, voják 1. čs. armádního sboru v SSSR, totiž na přelomu roku 1945/46 spáchal v Lysovicích na Vyškovsku sebevraždu. S pomocí dobrých lidí se podařilo v roce 2001 zjistit adresu vnučky Šťastných a dcery Vaňkových z Hrabiny a dcery Skalských, Olgy Kočinové v Hlubočanech na Vyškovsku, za niž jsme s Hannah, spolu s oběma našimi dcerami a synem mé sestry Rachel přijeli v říjnu 2001. Poděkovat a aby mladí viděli a věděli! Kromě televizního záznamu a pořadu v rozhlase se uskutečnila také beseda, jejímž výsledkem je tento autorizovaný záznam.²⁾

¹⁾ Při besedě Tzipi položertem podotkla, že se narodila „na podpatku italské boty“ a nechává prý vždy svého posluchače, aby sám rozluštil tuto dvouznačnost. Pisateli těchto řádků v průběhu návštěvy slíbila, že jako ředitelka odboru na ministerstvu kultury, který pečuje o všechna muzea v Izraeli, dosáhne toho, aby ředitel památníku Yad Vashem konečně vyslyšel jeho žádost a poskytl mu kopie svědectví, které sepsali někteří Židé, zachránění mezi Čechy na Volyň. Za překlady těchto svědectví z hebrejštiny (cca 100 stran) pisatel děkuje sl. **Veronice Dubové**, profesorce na Židovském gymnáziu v Praze a za překlad z jidiš pani **Rachel Kvasgaltnerové** (příběh.č.12).

²⁾ Při návštěvě Motl Krup věnoval pisateli svoji knihu o osudech svých blízkých při záchraně na Volyň: Krup, Mordechai: *Between Despair and Hope (Mezi zoufalstvím a nadějí)*. Ministry of Defence. Israel. Tel Aviv 1992 a upozornil na první stránku, kde napsal: **“Nikdy nezapomeneme na Židy a zejména na Čechy, kteří z hluboce lidského citu poskytli nám veškerou pomoc přes vlastní ohrožení a sebeobětování. Bez těchto tzakim (nepřeložitelný výraz úcty dobrého člověka) nikdo z nás by nezůstal naživu“**